

Ines Srdoč-Konestra

FLORA RANJININA ZBORNIKA

dr. Ines Srdoč-Konestra, Filozofski fakultet, Rijeka, izvorni znanstveni članak, Ur.: 25. rujna 2002.

UDK 821.163.42-1:581.9

U radu se na tekstovima pjesama sakupljenima u poznatom Ranjininu zborniku (1507.) provodi analiza florarija, odnosno popisuju se elementi koji pripadaju biljnome svijetu i propituje njihova uloga u kontekstu pojedine pjesme. Uočava se učestalost pojave biljki, objašnjava njihova simbolika, određuje kojim figurama pripadaju te zaključuje o konvencionalnosti / nekonvencionalnosti uporabe elemenata biljnoga svijeta u tom zborniku.

Ključne riječi: flora, Ranjinin zbornik

Prva relevantna zbirka umjetničke poezije naših prostora *Ranjinin zbornik* (1507.)¹ nametnula se kao predložak za analizu zbog izuzetnoga utjecaja koji se proteže na sva stoljeća tzv. starije hrvatske književnosti, a nije bez odjeka ni u pisaca tzv. novije hrvatske književnosti. Ne želimo ponavljati već poznate činjenice², no ta je zbirka petrarkističke poezije potvrdila prvu u nas prihvaćenu općeeuropsku pjesničku školu, inaugurirala prvu generaciju renesansnih pjesnika kao i temeljne teme i motive našega ranoga novovjekovnog pjesništva, potvrdila dvostrukorimovani dvanaesterac kao autohtoni stih hrvatskoga pjesništva te uspostavila kriterije, modele, ali i modu

¹ Koristili smo se tekstom koji je priredio Milan Rešetar, a objavljen je u ediciji *Stari pisci hrvatski*, knjiga 2, pod naslovom *Pjesme Šiška Menčetića i Džore Držića, i ostale pjesme Ranjinina zbornika*, (drugo, sasvim preuđešeno izdanje), JAZU, Zagreb 1937.

² Citirajmo samo F. Čalea: "Cijela ta problematika (misli se na oblike hrvatskog petrarkizma, op. I.S.K.) ima za poznavanje hrvatske književne povijesti veće značenje nego što bi se moglo prosuditi na temelju pojedinačnih umjetničkih dometa petrarkističkih pjesnika: petrarkizam je za našu književnost bio značajan osobito zato što se u njegovu znaku odvija kontinuitet hrvatskoga pjesničkog govora s nekim komponentama zajedničkim za slične evropske pojave." Frano Čale, *Petrarca i petrarkizam*, ŠK, Zagreb 1971., str. 99.

onodobnoga ljubavnog "pjevanja". Složili bismo se s onim kritičarima³ koji zastupaju tezu o trubadursko-petrarkističkom obilježju toga pjesništva, odnosno vide kontinuitet u nekim nasljeđenim obilježjima našega srednovjekovlja (začinjavci) kao i u trubadursko-provansalskim obilježjima lirike Ranjinina zbornika preuzetim preko napuljske škole i Caritea.

Zbog značaja te pjesničke zbirke u literaturi nalazimo brojne osvrtne i analize, kako one književnopovijesne tako i književnokritičke, jer se kritičari često vraćaju *Zborniku* kao predlošku za raznorodna kritička iščitavanja. U tom smo smislu i u ovome radu poduzeli svojevrsno usmjereno iščitavanje *Zbornika* da bismo na temelju jednoga segmenta - sastavnica biljnoga svijeta u pjesmama⁴ - pokušali izvesti neke zaključke. S obzirom na simboliku pojedinih vrsta biljaka, naročito cvjetnih vrsta, koja korijene vuče iz najstarijih tekstova koji su u temeljima najrazličitijih kultura kako zapada tako i istoka, poimamo analizirane primjere kao opća mjesta u književnosti, kao topose koji ovdje s tog aspekta neće biti posebno tumačeni.

Analizu koja se temelji na egzemplarnim i kazuističkim uopćavanjima koja su dala vrijedne rezultate proveo je Ivan Pederin⁵. On zaključuje: "Nema dakle nikakve sumnje da u figurama s cvijećem, tom temeljnom i najkonvencionalnijem stilskom sredstvu "začinjavaca", pojmovna raščlamba može otkriti pjesničku individualnost, koju su osjećali brojni pisci povijesti književnosti. Konvencionalnost njihova stila čini se da je u skladu s općom potrebom stare književnosti za pravilom, ona kao da izvire iz zanatskih shvaćanja o pjesništvu, može biti posljedica potrebe pjesnika za socijalnim udruživanjem nalik na ceh, a može se usporediti s današnjim pojmom standarda. I kao što danas govorimo o jezičnom standardu, koji se ostvaruje u jeziku uprave, znanosti i novina, kad raspravljamo o staroj književnosti, govorimo o konvencionalnom pjesničkom stilu."

Podrazumijevajući uobičajene postavke o renesansnome pjesništvu, posebice one o petrarkizmu⁶, prihvaćajući citirano Pederinovo sumiranje na razini

³ I. Slamnig, N. Kolumbić, S. Prosperov Novak.

⁴ Kao polazište za analizu biljnoga i životinjskoga svijeta brojni autori uzimaju vrlo iscrpan i poticajan rad Ernsta Curtiusa o *Idealnome krajoliku* (objavljen kao poglavlje u knjizi *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Naprijed, Zagreb 1998.) Rekli bismo da je to nezaobilazan tekst pa smo se tako i u analizi *Ranjinina zbornika* oslanjali na Curtiusa. Među našim se književnim kritičarima najviše temom koja nas ovdje zanima bavio Rafo Bogišić. Usporedi npr.: Rafo Bogišić: *Priroda i pejzaž u djelima Marina Držića*, Mogućnosti, godina XXII, Split, studeni 1975, br. 11, str. 1217 - 1238.; *Na izvorima*, Čakavski sabor, Split 1976., članci *Pojava pejzaža u hrvatskoj renesansnoj poeziji* (str. 43-58) i *Prvo poglavlje hrvatske pastorale* (str. 153-183); *Zrcalo duhovno*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1997., članak *Čitajući Zbornik Nikše Ranjine iz 1507. g.* (str. 13-27); *Hrvatska pastorala*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1989.

⁵ Ivan Pederin, "Začinjavci", *Štioci i pregaoci*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1977., članak *Životinje i cvijeće kao stilski sredstva hrvatskih "začinjavaca"* (str. 19-64).

⁶ Pozivamo se ponovo na F. Čalea: "Petrarkizam dakle nije krio svojih uzora dok se iscrpljivao u

makrostrukture, nas je zanimala jezično-stilistička analiza pjesama ne bismo li mogli na osnovi nje izvesti zaključke koji će upućivati na frekventnost određenih stilskih figura i njihovu ulogu u sintaktičkome ustrojstvu rečenice, dakle na razini mikrostrukture.

Zastupljenost je pojedinih biljnih vrsta oskudna u cjelini *Zbornika*, tako da se pri analizi nismo zadržavali samo na vrstama, već na svim elementima koji pripadaju biljnome svijetu pa svako spominanje cvijeta, stabla ili trave ubrajamo u zajedničku odrednicu biljnoga svijeta ili flore (biljno carstvo). Najčešće se iz cjeline toga svijeta spominju cvijet, ruža i ġil⁷ / đilj (ljiljan) u svim derivacijama tih riječi (cvit, cvitak, cvitje, cvitjice; roza, rozica, ruža, ružica; đilj, điljak). Frekvencija⁸ je sljedeća:

cvijet	337
ruža	151
ljiljan	57

Ako se želimo poigrati brojkama, možemo, na primjer, konstatirati - *Ranjinin zbornik* broji 847 pjesama, a leksem *cvijet* se pojavljuje 337 puta - to je skoro u svakoj drugoj pjesmi. Ruža se pojavljuje gotovo u svakoj petoj, a ljiljan "tek" u svakoj petnaestoj. Naravno, to su tek pokazatelji i rekli bismo ne pripadaju metodama koje analiziraju pjesmu kao umjetnički produkt, ali navedene brojke dopunjavaju i opredmećuju netom citirani Pederinov zaključak o *konvencionalnom pjesničkom stilu* naših petrakističkih pjesnika.

U analizi nismo sustavno posebno izdvajali i uspoređivali pjesme pojedinih autora - Š. Menčetića, Dž. Držića i ostalih autora *Zbornika*, ne zato što to ne bi dalo rezultate i dodatno osvijetlilo njihove autorske osobitosti⁹, već stoga što nas u ovoj prilici zanima analiza određenih leksema/stilema u cjelini *Zbornika*. Pokušat ćemo uočiti kako je ta prva generacija pjesnika rabila elemente biljnoga svijeta i utvrditi možemo li se zadovoljiti konstatacijom radi li se samo o konvencionalnom u poeziji.

gajenju elokvencije i kultu riječi bez obzira na gotovo uvijek jednak sadržaj. Njegovi su predstavnici verbalizmom parafraze ili produkcijom gotovih izričaja, stilema, slika, antiteza, epiteta i drugih elemenata stereotipna frazarija istodobno potvrđivali Petrarkinu klasičnost i dokazivali svoju ograničenost." Citirano djelo, str. 102.

⁷ U *Zborniku* se rabi grafija *ġil*, no mi ćemo dalje u tekstu primjenjivati suvremenu grafijsku inačicu *đilj*.

⁸ Nije načinjena kompjutorska konkordancija, pa je moguće da brojanje nije sasvim točno, jer uvijek postoji mogućnost pogreške, no, ako se poneka i potkrala, ona ne remeti bitno ukupne odnose.

⁹ Već je naglašeno da smo se služili izdanjem što ga je priredio Rešetar. Znamo i da atribucija pojedinih pjesama nije ni do danas sasvim sigurna. Imamo na umu da je poslije izdanja kojim smo se služili izašla potpunija zbirka pjesama Džore Držića (*Pjesni ljuvene*, priredio i osvrtno napisao Josip Hamm, Stari pisci hrvatski, knjiga 33, Zagreb 1965.), no, kako smo se odlučili prvenstveno za generacijski pristup u analizi, u nju nismo uključili Džorine pjesme iz te zbirke.

CVIJET

Simbolika cvijeta prisutna je u pjesništvu od samih početaka i bremenita je značenjima¹⁰. U ljubavnome je pjesništvu uobičajeno uspoređivanje drage s cvijetom, kao i njihovo poistovjećivanje što rezultira različitim tipovima metafora. Uobičajena je metaforička usporedba pjesnika s cvijetom koji vene zbog neuzvraćene ljubavi. Česta uporaba toga leksema čini ga otrcanim i gotovo "potrošenim", no ako pobliže razmotrimo pojavljivanje *cvijeta/cvita*, uočavamo različite oblike i funkcije u rečenicama u kojima se pojavljuje, što daje sintaksostilistička obilježja figuri cvijeta i čini uporabu te figure manje klišeiziranom.

Ima primjera kada *cvijet* zadržava svoje osnovno značenje:

- u akuzativu jednine kao objekt u rečenici kada se ne prenosi značenje, već leksem *cvijet* označuje biljku npr.:

*Njeki cvit pripravlja okolnim da dijeli,
a niki postavlja u prsi pribijeli,
niki cvit zatiče za ruse jur kosi, (51, 5-7)*

- u akuzativu jednine (zbirna imenica), također objekt u rečenici, npr.

*Zovješe zora dan a slavno prolitje
travicu drobnu van, zelen lis i cvitje, (3, 1-2)*

*Svak ovdı pristupi pogledat ljuveno
vil ovaj gdi kupi toj cvitje rumeno; (51, -2)*

No, u istoj pjesmi (51) pjesnik želi postati *cvijet*: "*Da se je cvitkom steć onimim moć meni,*" koji je draga utaknula *u prsi pribile*. Složit ćemo se da je to česta pjesnička slika, ali pjesnik je ipak vješto izveo igru riječima i zaokružio pjesničku sliku kojom izražava svoju želju *ljuvenu*.

Cvit se pojavljuje u doslovnom značenju i u priložnoj oznaci načina:

¹⁰ Iz *Rječnika simbola* izdvajamo samo neka za ovaj rad relevantna značenja koja donosi pod natuknicom *Cvijet* "1. Premda svaki cvijet posjeduje i vlastiti simbol, cvijet je općenito simbol pasivnog principa. Cvjetna je čaška, kao i kupa, stjecište *nebeske aktivnosti*, kojoj su simboli još kiša i rosa. (...) cvijet se poistovjećuje sa simbolizmom djetinjstva, a na određeni način i *edenskog stanja*. (...) 8. I alegorijske upotrebe cvijeća bezbrojne su: cvjetovi su među atributima proljeća, zore, mladosti, govorničtva, vrline itd. J. Chevalier - A. Gheerbrant, *Rječnik simbola*, NZMH, Mladost, Zagreb 1994., str. 81-83. *Rječnik tema i simbola u umjetnosti* Jamesa Halla za natuknicu *Cvijeće* donosi: "Cvijeće općenito atribut je personifikacije Proljeća, jednoga od ČETIRI GODIŠNJA DOBA; Njuha (Mirisa), jednoga od PET OSJETILA; božica FLORE i AURORE. Simbolizira prolaznost ljudskog života u MRTVOJ PRIRODI. Kadšto je atribut NADE; i Logike, jedne od SEDAM SLOBODNIH VJEŠTINA. Vidi i BADEM; ANEMONA, APOLON (11) (Hijakint); KARANFIL; KOLUMBINA; GORKO ZELJE; FLORA (Krok, Neven); IRIDA; LJILJAN; NARCIS; MAK; RUŽA; SUNCOKRET; LJUBIČICA." August Cesarec, Zagreb 1991., str. 45.

- kada pjesnik svoje stanje uspoređuje s ljetnjim cvijetom:

*er viđu ovi svit jakino kratak san
i kako ljetnji cvit, ki trpi čas jedan.* (2, 7-8)

- otkad je zaljubljen vene:

otale tek venem bez rose kako cvit, (20, 45)

- svoje srce uspoređuje s cvijetom izloženim hladnoći:

*dokli mi srdačce ne budeš pojavit
koje mi povenu kako cvit od mraza;* (28, 2-3)¹¹

- zaljubljenog čovjeka s jesenjim cvijetom izloženim vjetru:

*a drugo u vas svit ne nađoh slabije,
ni oni jesen cvit ki vitar zabije.* (48, 3-4)

U navedenim je primjerima cvijet nešto kratkotrajno, podložno vremenu kao što je i pjesnik ranjiv zbog posljedica neuzvraćene ljubavi pa se i poistovjećuje s cvijetom. Uporabom kontrasta u kojima sebe uspoređuje s cvijetom kojeg je "poharala" hladnoća pa on ili *vene*, ili *blidi*, ili *kopni* slikovito opisuje vlastito ljubavno stanje i izazivati asocijacije koje bi trabale "proizvesti" suosjećanje neumoljive izabranice koja mu ne uzvraća ljubav. Iako se radi stalno o istom tipu kontrastiranja cvijet - mraz, poredbe nisu jednako strukturirane pa različitost njihove mikrostrukture odaje maštovitost i inventivnost na jezičnoj razini opredmećenja toga kontrasta.

Cvijet zadržava svoje osnovno značenje kada pjesnik upućuje na cvijet ruže ili ljiljana, npr.: u *cvitku rozice ni vidit taj ukras* (37, 10); *koja je sva puna od roze jur cvita.* (37, 14); *or gasne sdračce me kako cvit s rozom* (62, 7); *gdi nosi obraz jakino cvit ružicu* (75, 3); *kad bih ja tebi cvit ružice izdvoril* (160, 8) *videć vil ovu jakino ružin cvit* (179, 7); *na komu cafti cvit gij bilji od sniga* (250, 23); *otvori sve usti, jak*

¹¹ Ovak se tip strukture poredbi u suvremenij sintaksi mogu analizirati i kao predikatni proširak. Gotovo identičnu poredbu nalazimo u stihovima:

u kojih ja venu kako cvit od mraza (198, 7)
u željah gdi blidi kako cvit na mrazu (231, 20)
jakino gdi cvitak prid mrazom ozebe (273, 12)
bogme ti ja venu kako cvit od mraza (345, 3)
tko ne bi daj zgrozil jak cvitak prid mrazom? (478, 41)
prid kim sam ublidil jak cvitak pred mrazom. (525, 8)
i kako cvit ružan prid mrazom ostinuh (581, 22)
Nut vehnem kopneći jak cvijetak prid slanom, (799, 11)

cvitak ružice (311, 151); *ter mi se od rozic ona cvit činaše* (311, 235); *ar je sva iznikla kako cvit ružice* (393, 2); *moj cvite ružice, reci mi Boga rad!* (473, 2); *gdi beru cvitak ružice* (596, 8); *caftihu sve gore cvitkom od ružice* (632, 2); *cvitak je od ružice od svita izabrani* (761, 11).

Uočavamo da je cvijet često apozicija. I neobilježeni izraz *cvit* i deminutiv *cvitak* u istim sintagmama i funkcijama, dio je poredbe ili metafore, no iako ostaje u svome primarnome značenju u pjesmi poprira stilematsko obilježje.

Najčešći je oblik u kojem se pojavljuje cvijet apostrofa¹² - pjesnik se obraća dragoj, zaziva je (u vokativu), i pritom varira više oblika:

- u pjesmama Š. Menčetića¹³

cvijete (290,1); cvite (339,5)

cvite moj (73,1; 125,1; 186,1; 246,14; 287,1; 370,1; 385,1; 415,67; 460,121)

moj cvite (311,209; 374,13; 377,15)

moj cvite svih gospoj (63,7)

moj cvite gizdavi (56,6; 287,8; 473,8;)

gizdavi cvite moj (129,7)

gizdavi moj cvijete (460,132)

cvite gizdavi (344,34)

cvite izabrani (146,5)

izabrani cvite moj (227,5)

moj cvit(e) izabrani (155,11; 267,1; 370,6;)

moj cvite pribili (171,7)

moj cvite rumeni (228,9; 229,2; 240,5; 248,44; 299,1; 328, 375,8; 425,2; 484,8;)

cvite rumeni (294,35)

rumeni cvite moj (311,213)

rumeni moj cvite (455,553)

¹² "APOSTROFA (gr. apostrophe) obraćanje, nagovor. Pjesnička ili govornička figura: pridavanje života i prisutnosti neživu ili nenazočnu, obraćanje neživu kao živu: oslovljavanje nenezočne osobe ili stvari. (ð) Obraćanje je uvijek u vokativu i nositelj je rečeničnog naglaska.", Dr. Stjepan Blažanović, *Riječnik hrvatskog književnog nazivlja*, Rački, Zagreb, 1997., str.37.

¹³ U podjeli se držimo Rešetarove razdiobe pjesama iz navedenog izdanja.

o cvite pereni (250,57)

cvite veseli (293,1)

prislutki cvite moj (311,184)

biserni cvite moj (369,1)

- u pjesmama Dž. Držića

biserni moj cvite (516, 1; 552,13;)

rumeni naš cvite (531, 18)

najdraži moj cvite (559, 14)

- u pjesmama iz III. dijela

gizdavi moj cvite (583, 1; 599, 11)

gizdavi cvijete moj (599, 25)

moj cvite (584, 23; 590, 19)

- u pjesmama iz IV. dijela

cvijete moj rumeni (659, 4)

moj cvite rumeni (700, 25; 734, 2; 757, 41; 787, 3)

rumeni cvite moj (734, 7)

oh, cvijete (772, 2, 4)

cvijete moj (815, 11, 19)

moj cvite (723,1; 837, 24)

moj cvite jedini (728, 19; 755, 19)

jedini cvite moj (837, 3; 839, 3)

moj cvite izabrani (762, 12)

cvite moj gizdavi (725, 2)

gizdavi cvi(je)te moj (779, 1; 811, 29, 45, 57; 815, 1, 5, 25, 27)

moj cvi(je)te gizdavi (779, 28; 811, 13)

gizdavi moj cvite (822, 1)

Iz primjera vidimo visoku zastupljenost sintaksostilističke sinonimije. Frekventna uporaba posvojne zamjenice *moj* podcrtava pjesnikovo obraćanje svojoj izabranici - i samo njoj. Dodajmo takvom obrazloženju i atribute *jedini*, *izabrani*, *najdraži* koji dodatno ističu jedinstvenost pjesnikova izbora ali i njegove izabranice.

No, ona je istovremeno pjesnikov predmet želja pa zamjenicu moj možemo tumačiti i kao želju da ona pripada samo njemu. Pjesnikova je ljubav često i *gizdavi cvit* što upućuje na njezinu ljepotu, jer se kiti i ukrašava, ali i na njezinu karakterističnu gizdavost što može značiti i izvjesnu oholost, naročito u odnosu spram pjesnika.

Ma koliko se činilo pretjeranim apostrifiranje gospoje, ono ipak nije jednolično. Promjene reda riječi pridjeva koji je najčešće u službi epiteta i zamjenice, a vezani su uz imenicu u vokativu - cvijete, ponekad su uvjetovane zahtjevima rime i ritma, ali češće su proizvod piščeve potrebe za variranjem, ali i uspostavom sklada u pjesmi. Apostrofa rjeđe ima ulogu izazivanja čuđenja i tada je obično u suprotnosti s dijelom stiha koji joj prethodi ili se na nju nastavlja (npr. *oh, oslad' gork čemer, moj cvite rumeni!* 375, 8). Obraćanje neprisutnoj gospoji stvara privid prisnosti i njezine blizine, a ima i slučajeva kada je apostrofa dio toga obraćanja koje pjesnik prenosi u obliku upravnoga govora ("*Pravi mi, cvite moj, pokle m s'gospoja: / li sam ja sasvim tvoj, da jes' li ti moja?*" 385, 1-2), ili je dio pitanja kojim se on obraća svojoj izabranici, npr. *Zač skrivaš svoj obraz od mene, cvite moj?* (370, 1).

Analizirani primjeri pokazuju da je apostrofa jednako česta kao i metafora kada se radi o cvijetu. Već spomenuto učestalo vezivanje zamjenice moj uz apostrofu *cvijete* dodaje prisnosti pjesnikovu izrazu. Upotrebu apostrofe možemo tumačiti i željom da pjesnik uznesu svoju dragu do božanskih visina. Ona je za njega najčešće nedostižna, njegova je ljubav neuzvraćena, a patnja zbog toga čini se manjom ako je voljena osoba uzdignuta u nadrealnu sferu, u idealne prostore kojima inače dominiraju božanske ličnosti. Osim toga njena je ljepota rajska, edenska, a pjesnik je želi proslaviti što u potpunosti opravdava uporabu apostrofe.

Metafora može biti ona kojom pjesnik dragu naziva cvijetom (*moj cvitak rumeni* 60, 6; *i da si ti cvit* 98, 18; *ti si cvit veseli* 248, 79; *moj cvitak jedini iz koga sunca sja* 276, 13; *ovi cvit rumeni i lipost gizdava* 455, 586; *ka je cvit od gospoj među svom mladosti* 458, 6). Metafora *cvit od gospoj* razvija se, dopunjava i nastavlja i poredbom npr. *ka cvit od gospoj jak od ptic fenice* (112, 15), čime pjesnik dodatno podcrtava izuzetnost svoje izabranice uspoređujući je s nepostojećom mitskom pticom. No, najčešće pjesnik imenuje svoju dragu *cvijetom/cvitom* što konotira ne samo izjednačavanje njene ljepote s cvijetom, jer osim vizualnih elemenata poput boje izraženih epitetom (najčešće rumena) ponekad se spominje i miris kao olfaktivna komponenta. Ali, cvijet može biti od bisera i od koralja, dakle, u metafori se spajaju dvije komponente sasvim razdvojene značenjem.

Poredba je kao stilska figura uobičajena zbog konvencionalnog uspoređivanja drage s cvijetom. No, čini se da pisci jednako često posežu za apostrofom i metaforom pa, uvjetno rečeno, frekventnost poredbi ipak nije dominantna. Uočili smo poredbu u već citiranim stihovima, dodajmo još neke: *sja u gizdah kako cvit u kruni* (67, 7); *za toj t' se veselim kako cvit sunačcu* (269, 7); *na kom će kako cvit svenut moj život vas* (356, 1); *ime se tve poje i cafti kako cvit!*" (415, 110); *kojom se kako cvit uresom sve gizda* (459, 85).

Imenica cvijet pojavljuje se u padežnim oblicima jednine i množine te kao zbirna imenica, a učestalije se ponavlja i kao umanjenica *cvitak/cvijetak* (38 puta). Na tu umanjenicu možemo primijeniti konstataciju iz gramatike "Sufiks -(a)k slabo je plodan i izvedenice njime više su imenice odmila"¹⁴ jer smatramo da *cvijetak* češće znači izražavanje osjećaja nježnosti, miline, dragosti što je tipično za hipokoristike. Deminutivni oblik *cvitak/cvijetak* ne pojavljuje se u značenju malenoga nego dragoga cvijeta.

RUŽA

"Izuzetne ljepote, oblika i mirisa, ruža je najviše upotrebljavani simbolički cvijet na Zapadu."¹⁵ Stvarna i simbolička, ruža je preferirani cvijet i u *Ranjininu zborniku*. Zapažanja uočena za cvijet mogu se primijeniti i na ružu, no uočavamo i neke specifičnosti. Apostrofa je još učestalija pa se u deminutivnom obliku *ružice* ponavlja 55 puta. Možemo konstatirati da uz *ružicu* ne dolaze brojni epiteti: pribijela (5 put), rumena (4 put), gizdava (2 put), drobna (2 put) te po jedanput rajska, polska i svijetla. Nedovoljno analitičkim čitanjem stjecao se pogrešni dojam da je sintagma *ružica rumena* mnogo frekventnija, a pokazalo se da se rumena boja više vezuje uz cvijet.

Imenica ruža javlja se u nekoliko oblika ruža / ružica // roza / rozica. Najčešći je deminutivni oblik (127 puta) i on je uvijek u metaforičkom značenju. Samo se 24 puta ruža pojavljuje u doslovnom značenju cvijeta. Zapaža se da se neki od oblika javljaju zbog rime, naročito ružica koja se najčešće rimuje s tužicom (čak 47 puta, npr.: *Gizdava ružice, tako ti života, / čin' da nî s tužice meni tva lipota*, 12, 1-2;

¹⁴ Dr. Stjepko Težak - Dr. Stjepan Babić, *Gramatika hrvatskoga jezika*, 10. popravljeno izdanje, ŠK, Zagreb 1994., str. 170.

¹⁵ J. Chevalier - A. Gheerbrant, *Rječnik simbola*, NZMH, Mladost, Zagreb 1994., vidi stranice 571-572.

"Ruža je u antici bila posvećena Veneri (Afroditi) i njezin je atribut u renesansi i poslije, kao atribut njenih pratilja TRIJU GRACIJA. Renesansa je ružu povezivala s Venerom zbog njezine ljepote i mirisa, a ubode njenih trnova uspoređivala s ljubavnim ranama. Božicu prikazuju kako vadi trn iz noge dok kapi krvi prskaju bijele ruže (VENERA 6)." James Hall, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, August Cesarec, Zagreb 19981., str.295.

"**Ruža (Rosa)**. Od davnine se u Rimljana ruža smatra slikom pobjede, ponosa i slavodobitne ljubavi. To je cvijet Venere, božice ljubavi. U kršćanskoj simbolici crvena je ruža znak mučeništva, a bijela znak čudoredne čistoće. Takvo se tumačenje provlači od najranijih dana kršćanstva. Sv. Ambrozije izlaže kako je ruža dobila trnje. Prije nego je postala običan zemaljski cvijet, ruža je rasla u zemaljskom raju bez trnja. Tek nakon pada prvih ljudi ruža je dobila trnje, da podsjeća čovjeka na grijeh koje je počinio i na gubitak milosti Božje. No njen miomiris i ljepota neprestance čovjeka sjećaju rajskih slasti. Vjerojatno se na temelju te priče Djevice Marija katkad naziva "ružom bez trnja", jer je ona po drevnoj tradiciji bila izuzeta od svih posljedica iskonskoga grijeha." *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990., str. 516.

Danu mi, ružice, toliku boljezan, / tolike tužice zadaje ljubezan, 38, 9-10; *Ni mi sad život moj na pamet, ružice, / zatoj mi g zlu nemoj prikladat, tužice*, 301, 1-2; *Ova će još dikla bit mnogim s tužice, / ar je sva iznikla kako cvit ružice*, 393, 1-2), a indikativno je da se rimovanje tih imenica javlja samo jednom izvan pjesama Šiška Menčetića. Od ostalih riječi koje se rimuju s *ružicom* možemo izdvojiti imenicu *služica* (5 puta, npr.: *Jer sama vidit toj moreš, ružice, / što bude slidit od tvoga služice*;) zatim rimovanje *roza / rosa* ili *rozica / rosica* (5), *rozica / kosica* (4 puta, npr.: *Zač ova kosice kad pusti niz obraz, / u cvitku rozice ni vidit taj ukras.*), također sve u Menčetića, pa se to može uzeti kao obilježje njegova stila. Uočavamo da je najviše ruža u Menčetića (ukupno 109, od čega 94 u deminutivu) dok u ostalih autora taj leksem nije tako čest (42 puta od čega 33 u deminutivu).

Kada je ruža dio poredbe, obično je uz nju vezana imenica cvijet. Evo nekoliko primjera:

or gasne srdačce mê kako cvit s rozom (62, 7)

gdi nosi obraz svoj jakino cvit ružicu (75, 3)

videć vil ovu jakino ružin cvit (179, 7)

otvori sve usti, jak cvitak ružice (311, 151)

rumeno sve pride kako cvit ružice; (559,23)

Sintagma koja sadrži lekseme *ružu* i *cvijet* javlja se i u neposrednom značenju kao ružin cvijet (*gdi beru cvitak ružice*, 596, 7; *caftihu sve gore cvitkom od ružice*, 632, 2) ili kao metafora za gospoju (*cvitak je od ružice od svita izbrani*, 761, 11; *ter mi se od rozic ona cvit činaše*, 311, 235), no navedeni su modaliteti malobrojni.

Uočeno je nakoliko stihova u kojima su uz ružu povezane i ostale biljke/leksemi koji su predmet naše analize, npr.:

*Pomisli, ružice, moj cvite svih gospoj
jesu li tužice skončale život moj?* (63, 1-2)

izmiša s ružom ġij ter prosu niz lice (159, 5) - metafora za kosu

*Pribjela ružice, moj ġiju gizdavi
i moja tužice u žejnoj ljubavi,* (198, 1)

*gdi cafti vrat visok ružicom od cvitja
jakino sam istok zoricom s prolitja!* (459, 89-90)

Citirani stihovi upućuju na ornamentalnost stilskih figura koje se rabe za karakterizaciju voljene žene. Pjesniku nije dovoljan samo cvijet ili jedna vrsta cvijeća, već kombinacijom dvaju ili triju elemenata uz dodatak boje ili čak dviju boja ističe njenu ljepotu. Kulminacija je svakako u stihovima Dž. Držića:

*Rumen cvit ružice tere ġil pribili
cafti jo' na lice gizdavoj toj vili.* (515, 11-12)

koji vrlo umješno apostrofira ljepotu i boju lica - rumenilo ruže i bjelina ljiljana nadaju njegovoj dragoj anđeosku krasotu.

Ljepota ruže koja se pridaje voljenoj osobi dio je petrarkističko-trubadurskih konvencija. Uporaba brojnih deminutiva izvedenih iz imenice ruža, također. No, varijante u kojima se pojavljuje ruža i njezine izvedenice brojne su - apostrofe, metafore i poredbe, ponekad posve neočekivane daju toj poeziju izvjesnu svježinu. Deminutivni oblici podsjećaju na tepanje, apostrofe voljenu osobu uzdižu kao nedostižni predmet želja, a poredbe izjednačuju ružu i dragu, ljepota se uspoređuje ljepotom.

LJILJAN¹⁶ (đilj, ġilj)

U analizi je uočena manje frekventna uporaba leksema ljiljan u odnosu na ružu i cvijet. Najčešće se s ljiljanom uspoređuju lice, vrat i čelo. Kada se gospojin vrat uspoređuje s ljiljanom (8), taj je stilem posve razumljiv zbog duge stapke toga cvijeta koji asocira ljepotu dragina vrata (npr.: *i grlo od ġiļa, najlišno tej vlase*, 60, 25; *ali mi ne brani tve grlo od ġiļa*, 63, 22; *tako vrat bili tvoj po kom se ġilj plodi*, 250, 40;). Uz vrat i lice se uspoređuje s ljiljanom (*Nje ličce pribilo kako ġilj gdi cafti*, 37, 5; i tada se ističe bjelina tako svojstvena ljiljanu pa je to najfrekventnija kombinacija (16 puta, npr.: *Ovo je ġilj bili, ovo je sva slava*, 150, 1; *ġiljom ter pribilim, nje lipost gdi cafti*, 311, 9; *Rumen cvit ružice tere ġilj pribili, / cafti jo' na lice gizdavoj toj vili.* 515, 11-12). Na visokom i lijepom čelu pjesnikove izabranice *cafti cvit ġilj bilji od sniga* (250, 23). Je li apostrofiranje bjeline samo simbolika čistoće ili je to u naših petrakista odraz tadašnje mode - bilo je uobičajeno da gospoje koje drže do svoje ljepote uzdržavaju bjelinu svoga tena - teško je decidirano odgovoriti. Cvijet ljiljan poznat je i po svom izuzetno jakom mirisu, no, u *Ranjininu* zborniku ne susrećemo toga mirisa.

Povezivanje ljiljana i gizdavosti nije često. U svega se pet slučajeva javlja sintagma *moj ġiju gizdavi* i jednom *ġiju moj gizdavi*, sve u Š. Menčetića.

Pomalo je neočekivano vezivanje pridjeva *rumeno* uz ljiljan. Rumena se boja javlja čak 13 puta, i to - jednom kod Š. Menčetića, jednom kod Đ. Držića, a jedanaest

¹⁶ LJILJAN 1. Ljiljan je simbol bjeline, dakle čistoće, nedužnosti i djevičanstva. (...) 2. Spajajući u sebi simboliku vode sa simbolikom mjeseca i snova, ljiljan postaje cvijetom intenzivne ljubavi, koja zbog svoje dvosmislenosti možće biti nestvarna, potisnuta ili sublimirana (...). 3. U biblijskoj predaju ljiljan je simbol izbora, odabiranja voljenog bića. J. Chevalier - A. Gheerbrant, *Rječnik simbola*, NZMH, Mladost, Zagreb 1994., str. 369.

puta u četvrtom poglavlju Rešetarova izdanja naslovljenog *Pjesme drugog dijela Ranjinina zbornika*. Indikativno je da se te sintagme samo minimalno mijenjaju - *điju moj rumeni; ġiju drag rumeni; ġij ovi rumeni; ġijak rumeni*. Moguće je kombiniranje ljiljana koji je metafora za dragu, s rumenim kao obilježjem njezina lica (izrjekom se spominje samo jednom: *cafti u ličce nje taj ġijak rumeni*.) po sistemu dio za cjelinu, stoga nastaje kombinacija koja odudara od uobičajenoga. Isto je tako moguće da taj stilem dosljedno rabi samo jedan pjesnik, i to kao apostrofu za svoju dragu, jer je to najčešći oblik u kojem se pojavljuje npr.:

ako li pravo ni toj patit za službu,
điju moj rumeni, prijaj me u družbu. (656, 7-8)

Moj ġiju rumeni, ter slavni moj cvite (713, 1)

Togaj te molju dil, ġiju moj rumeni (673, 5)

U nekoliko slučajeva uspoređuje se pjesnikova izabranica s rumenim ljiljanom ali u kombinaciji sa sunčevom svjetlošću, čime se ostvaruje dodatna metaforika i simbolika boja i svjetlosti:

također se mni meni, kad godi zagledam ja
ġij ovi rumeni ki sunca svjetlije sja, (672, 5-6).

Slično je i poistovjećivanje ljepote i dobrote drage s onom rajskom, božanskom:

rumeni er si ġij izvrsne lipote
iz raja ki s' sletil pun svake dobrote, (779, 33-34)

Kamo se, Juveni? pozrite Boga dil
ġij ovi rumeni i slavnu ovu vil, (680, 1-2)

Spomenimo i ovdje kombinaciju ruže i ljiljana kada se igrom riječi povezuje ljepota vrata, kose i lica:

zašto vrat još bili kroz vlase naziru
nek s bilom gdi ġiji ružicom izviru (18, 25-26)

ili kada igrajući se bjelinom i rumenilom opisuje dragino lice:

Gdi čista grimiza toli se dobavi
kim ličca naniza, ter gore ljubavi?
ter birek da prosu niza nje naredno
bili ġij i rozu da cafte zajedno! (221, 29-32)

I bjelina i rumenilo drage - đilja najčešće je ipak u funkciji opisa njene ljepote koja se uzdiže do rajskih visina, kako kaže pjesnik *slaveći tebe ġij ljepotom najvišu* (250, 90).

OSTALO BILJE RANJININA ZBORNIKA

Frekvencija je pojavljivanja ostalih biljki zanemariva u odnosu na dosad opisane, ali upravo ta činjenica pobuđuje pozornost. Pojavljuju se: trava (14) i travica (9), bor (6), pelin (5), drača (5), jela (4), bosiljak (4), ljubica (4), javor (3), bršljan (2), maslina (2), dub (2), šipak (1), smilje (1) i jabuka (1).

Trava je često samo dio krajolika u kojem cvate njegov cvijet - draga, ako nje nema sve gubi smisao pa se javlja poredba (θ) *kao travica bez cvitja*, ili sličan primjer:

*Ar kolo ni slavno bez vile gizdave
jak polje toj ravno vrh koga ni trave,
i kako još gora bez cvitka rumena
na kojoj ni javora ni dubka zelena.* (582, 7-10)

Trava može biti dio pejzaža/mjesta gdje ju je ugledao, npr.

*Za ljuven razgovor stojah ja u sjeni
Pod jedan lip javor na travi zeleni
Kad vidih vil jednu da k meni doteče
Koja mi rič mednu iz glasa tuj reče* (228, 1-4)

*Kad vidih gospoju na rosnoj travici
okol ne gdi poju sve gorski slavici* (402, -2)

Takav se pejzaž obično javlja u pastoralama i dio je opće shvaćenog idealnog krajolika. U pjesmama se trava javlja najčešće kao dio šire poredbe kojom pjesnik u pozitivnoj (npr.: *tebi se veselju jak rosi travica*, 753, 3) ili negativnoj (npr.: *Plaćući uzdišem bez tvoga obraza, /od suza izdišem jak trava od mraza*. 821, 7-8) konotaciji spominje svoja stanja i uspoređuje ih s pojavama u prirodi.

Vrlo je zanimljivo javljanje biljki koje u pjesničkom izričaju nemaju pozitivan predznak, jer ne predstavljaju ugodu. Tu svakako pripadaju pelin i drača. Pogledajmo primjere:

*ozriv se jak jelin ter ončas pođe tja,
ter gorči ner pelin i čemer ostah ja.* (3, 14-15)

"Je li ti već nalip na srci pelinka?" (248, 36)

*tere drum izvija jakino plah jelin,
i kako taj zmija koja gre kroz pelin.* (382, 5-6)

*Kade me zaupi taj vila jelinkom
ter mene pusti darovat pelinkom* (422, 1-2)

i s cvitjem brat hrla ljubicu ter pelen (470, 40)

Pelin u svim primjerima znači neposrednu ili posrednu gorčinu, čak otrov (nalip), jer kada mu ona daruje pelin on sluti da će se uskoro njegov život pretvoriti u čemer. Slično je i s dračom kada od nje strada *svjetla rožica*. No, **drača** se pojavljuje i u pozitivnom kontekstu u široj poredbi kada kaže da je i drača lijepa kada cvjeta. Jednom pjesnik poziva trn i draču da oplakuju njegovu sudbinu, jer je on sam već isplakao sve suze zbog neuzvraćene ljubavi. Ne bismo mogli izvesti neki jednoznačni zaključak već samo konstatirati da se drača pojavljuje više slučajno bez neke stalne simbolike.

Bor kao crnogorična biljka simbolizira nešto trajno i postojano, a pjesnici svoju dragu zazivlju apostrofom *moj bore* (2), *planinski moj bore*, *zeleni moj bore*, jednom se nešto događa *pod borkom*, a zanimljivi su stihovi u kojima se javlja i maslina:

*Tva ljepost jes tvora ka nigda ne gine,
jak zelen sa bora i listak masline*, (250, 93-94)

Pjesnik draginu ljepotu uspoređuje s listovima vrlo trajnih, zimzelenih biljki, dakle ni ona kao ni bor ni maslina ne gubi svoju ljepotu, jer je njezina ljepota neprolazna. Maslina se javlja samo još jedanput u stihu: *masline posla lis za bilig od mira*, i to u sasvim prenesenom značenju kada mu draga šalje list masline, što on tumači kao pozitivan znak da za njega još ima nade.

Ljubica je cvijet kojemu se zamjećuje miris pa je tako cijela pjesma (br. 335) posvećena tome cvijetu kojeg pjesnik uspoređuje sa stablom koje ima lišće, cvijet i plod ali se ne može mjeriti s ljubicom upravo zbog njezina mirisa (prvi stih glasi: *Ljubica, pripos cvit, nu lipo zač vonja*), stoga je svatko rado stavlja u vijenac. U svim slučajevima ljubica znači cvijet, dakle dolazi u neposrednom značenju, i kao takva obično je dio neke veće poredbe kao na primjer u stihovima:

*Er jaki travica ter bosil zeleni,
dim, jak i ljubica, ki jes cvijet ljuveni
kad procte zoricom, rajom se satvore;
nu kad ih vodicom oblaci ne zore,
vide im prvu slas, izgube svu lipos,
miris njih ne ima vlas ter usile mlados.* (621, 3-8)

U citiranim je stihovima spomenut i bosiljak, također u neposrednom značenju. Ta se biljka spominje i kao lijek za ranu, ali tada u prenesenom značenju (*Ti s' rani*

moj bosil i svitlo sunačce, 584, 17) ili kao ona koja se namjenjuje dragome (*Jak vila ki bosil dragomu namini*, 583, 9). Javlja se još u jednoj pjesmi od četiri stiha u kojoj se pjesnik želi pretvoriti u bosiljak (*a ja bih bosiljkom vazel se satvorit*, 222, 2) kojeg ona stalno zalijeva.

Pojavljivanje ostalih biljaka više je slučajno i ne bi se moglo zaključivati o njihovome značenju na osnovu minimalnih frekvencija. Možemo se još samo osvrnuti na stabla koja se javljaju: bor, jela i dub. Za bor smo ustanovili samo jedno neposredno značenje (*pod borkom*). Jela je metafora za dragu (*Od jela u gori dubak naravni / lipše Bog ne stvori ni da je još slavniji*. 536, 1-2) ili čak parabola (*Izrasla je vita jela na brijeg Dunaja, / pod njom moma ružu žela, rodom gizdava (a) s jutra zorom prije sunčaca ja vita jela...*, 591, 1-2, 14). Dub se obično javlja kao dio pejzaža.

Učestalost uporabe najfrekventnijih leksema cvijet, ruža i ljiljan vezana je i uz renesansni doživljaj prirode, posebice proljeća, ali istovremeno naslijeđena iz srednjovjekovne tradicije. Rijetko su te biljke dio stvarnoga pejzaža, a mnogo češće pripadaju literarnoj tradiciji i konvenciji iako se javljaju i u neposrednom, a ne samo u prenesenom značenju. Simbolika koja se vezuje uz navedene lekseme nije posebno naglašena, ona se podrazumijeva. Analiza je pokazala različitosti u uporabi pojedinih oblika koji utječu da pjesme nisu monotone, jednoobrazne i suviše stereotipne. Pjesme *Ranjinina zbornika* kodirale su naš petrakizam, ali nisu postavile i zatvorile stereotipe - ovisno o pjesničkoj invenciji o njih se moglo upirati, ali i kretati dalje. Za prosječnog stihotvorca dovoljno uputstvo, za pravoga pjesnika vrelo inspiracije. Iščitavajući svekolike izljeve ljubavi fiksirane u *Ranjininu zborniku* upravo zbog učestalog ponavljanja sintagmi, fraza, metafora, apostrofa, poredaba stiče se dojam monotonosti i robovanja konvencij, ali ima u tim stihovima i nečeg igralačkog, inventivnog u variranju istoga. Vidi se to i iz mnogih primjera koje smo citirali - začudnost pojedinih stilskih figura nedvojbena je. Igra riječima u spajanju cvijeta, ruže i ljiljana pokazuje umješnost inovacije na jezičnoj razini - od spajanja posredovane simbolike do spajnja značenja pojedinih leksema s ciljem da se zadanim figurama doda nešto inventivnosti. Zaključili bismo da se konvencionalnost odnosi na stalno variranje iste tematike, brojna ponavljanja istih leksema, ali nakon detaljne analize čini nam se da to pjesništvo nije toliko neinventivno koliko se doima nakon manje detaljnog čitanja.

LITERATURA:

Stjepan Blažanović, *Rječnik hrvatskog književnog nazivlja*, Rački, Zagreb 1997.

Rafo Bogišić: *Priroda i pejzaž u djelima Marina Držića*, Mogućnosti, XXII, Split, studeni 1975, br. 11.

Na izvorima, Čakavski sabor, Split 1976.

Hrvatska pastorala, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1989.

- Zrcalo duhovno*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1997.
- J. Chevalier - A. Gheerbrant, *Rječnik simbola*, NZMH, Mladost, Zagreb 1994.
- Ernst Curtius, *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Naprijed, Zagreb 1998.
- Franjo Čale, *Petrarca i petrarkizam*, ŠK, Zagreb 1971.
- Franjo Čale - Mate Zorić, *Talijanska književnost*, U: *Povijest svjetske književnosti, knjiga 4*, Liber-Mladost, Zagreb 1974.
- Cvito Fisković, *Dubrovački ljetnikovci i književnost*, Republika, XXVI, Zagreb, travanj 1970., str. 169-181.
- Time Grem, *Simbolika cvijeća*, Mozaik knjiga, Zagreb 2002.
- James Hall, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, August Cesarec, Zagreb 1981.
- Nikica Kolumbić, *Hrvatska književnost od humanizma do manirizma*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1980.
- Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990.
- Ivan Pederin, *"Začinjavci", štioći i pregaoci*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1977.
- Pjesme Šiška Menčetića i Džore Držića, i ostale pjesme Ranjinina zbornika*, (drugo, sasvim preudešeno izdanje), JAZU, Zagreb 1937. Priredio Milan Rešetar
- Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatska književnosti. Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604. II. knjiga*, Antibarbarus, Zagreb 1997.
- Ivan Slamnig, *Hrvatska književnost prije preporoda kao organski dio evropskog književnog kretanja*, u: *Sedam pristupa pjesmi*, ICR, Rijeka 1986.
- Ivo Škarić, *Temeljci suvremenog govorništva*, ŠK, Zagreb 2000.
- Mirko Tomasović, *O hrvatskoj književnosti i romankoj tradiciji*, Mladost, Zagreb 1978.
- Josip Torbarina, *Kroatističke rasprave*, Matica hrvatska, Zagreb 1997.
- Vojmir Vinja i August Kovačec, *Francuska književnost - srednji vijek*, U: *Povijest svjetske književnosti, knjiga 3*, Liber-Mladost, Zagreb 1982.

RIASSUNTO

Ines Srdoč-Konestra

FLORA NELLA RACCOLTA DI NIKŠA RANJINA / RANJININ ZBORNİK

Nell' articolo viene effettuata l'analisi della flora oppure degli elementi che appartengono al regno vegetale e si verifica la loro funzione nelle singole poesie della nota *Raccolta di Nikša Ranjina / Ranjinin zbornik* (1507.). Viene notata la frequente apparizione delle piante, spiegato il loro simbolismo, determinata la figura poetica al quale appartengono e si viene alla conclusione di un uso convenzionale / nonconvenzionale degli elementi vegetali in tale raccolta.

Parole chiave: flora, Raccolta di Nikša Ranjina / Ranjinin zbornik